

Валентина ПОЦЕСКА

СОВРЕМЕНИОТ КОНТЕКСТ ЗА ЗАШТИТА НА НЕДВИЖНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Во текстот се следи основната развојна тенденција на заштитата на недвижното културно наследство одбележана со преминот од конкретна заштита на определени богатства во рамките на националните држави кон интегрирана заштита во рамките на Меѓународната заедница. Во овој контекст фокусот е ставен: прво, на меѓународните акти што ја регулираат заштитата; и второ, на концептуалните промени во самата непосредна заштита, кои се базираат врз промените на самата филозофија на конзервација.

Културното наследство игра значајна улога во формирањето на чувството за идентитет на секоја заедница. Тоа ги обединува луѓето околу заеднички вредности и им овозможува да ја споделуваат колективната историја. Затоа, во современиот свет на глобализација и брз технолошки развој, Меѓународната заедница вложува огромни напори за зачувување на светското културно наследство, воведувајќи ред меѓународни акти преку кои се повеќе се менува пристапот кон заштитата на културното наследство. Се повеќе преовладува пристапот што го согледува наследството како своевиден израз на човековиот развој, кој преку соодветна заштита и управување и самиот може да прерасне во извор на понатамошен економски развој. Овој став придонесува за воведување поширока рамка на заштита не само на национално ниво, туку и за меѓународно обединување околу општи принципи унифицирани во нормативна рамка, во која влегуваат широк дијапазон од мерки - од физичката заштита на културното наследство и безбедносни мерки против илегалната трговија, се до користење на наследството во улога на одржлив економски развој. Основна развојна тенденција е преминот од конкретна заштита на определени богатства во рамките на национални-

те држави кон интегрирана заштита во рамките на меѓународната заедница. Напоредно со овие промени, и самата непосредна заштита доживува концептуални промени, кои се базираат како врз промените на самата филозофија на конзервација, така и врз промените на самиот концепт на културното наследство.

За да се согледа начинот на кој недвижното културно наследство се заштитува во европски рамки, неопходно е да се проследи меѓународниот контекст на неговата заштита и управување.

Триесеттите години на дваесеттиот век ги одбележуваат првите конкретни мерки во оваа насока преку донесувањето на *Атинската повелба* од 1931 година. Подоцна, Советот на Европа ја презема улогата на изготвувач на меѓународни конвенции, кои имаат за цел да понудат легална рамка што ќе им послужи како основа на националните законодавства. Уште од своето основање, оваа организација работи на воспоставување заеднички принципи за дизајнирање на националните законодавства. Од шеесеттите години секторот за културно наследство прераснува во централна точка на меѓународната соработка. Покрај Советот на Европа, првите конкретни чекори за уредување на оваа сфера ги презема ИКОМОС. *Венецијската повелба* за конзервација и реставрација на споменици и места од 1964 година го иницира создавањето на ИКОМОС во 1965 год., како одговор на меѓународното прифаќање на повелбата. Со нејзиното усвојување се воспоставуваат фундаменталните принципи на конзервацијата и реставрацијата на архитектонското наследство, што придонесува за се поактивно размислување за значењето на заштитата на градителското наследство и неговата природна околина.

На глобално ниво УНЕСКО дејствува на сличен план и го промовира системот на заштита на светското културно наследство преку *Светската*

конвенција за културно и природно наследство во 1972 година. Меѓутоа, Советот на Европа е првата европска меѓувладина организација која заштитата на културното наследство ја подига на политичко ниво и воспоставува меѓународната програма за соработка. Нејзино прво дело е прогласувањето на Годишната на архитектонското наследство во 1975. Ова овозможува заштитата на културното наследство брзо да се развива, и, започнувајќи од седумдесеттите години, јасно да се дефинира како специфична дисциплина. За разлика од УНЕСКО, кој во своите конвенции при дефинирањето на недвижното културното наследство го вклучува целокупното градежно наследство, Советот на Европа зазема подефиниран став, при што поединечно го дефинира архитектонското, археолошкото и природното наследство¹.

Следењето на развојниот пат на заштитата на културното наследство ни открива дека во својата почетна фаза таа главно се фокусира на проучување на постојните и изнаоѓање нови национални и интернационални легални инструменти на заштита. Подоцна, со новонастанатите геополитички промени во светот во деведесеттите години, доаѓа до наплив на влијание од воневропските земји, со што доаѓа до суштинска промена во ставот и односот кон заштитата на културното наследство. Заштитата се повеќе доживува концептуална промена, која се движи од физичка заштита на поединечни предмети кон поинтегрирана заштита на културното наследство, со ставање акцент врз недвижното културно наследство и неговата улога во заедницата. За разлика од западните замји, кои традиционално заштитата ја фокусираат на движното наследство, источните земји заштитата ја врзуваат за интеграција на сите поединечни елементи во една глобална целина, неутуѓиво врзана за средината и заедницата во која егзистира даденото богатство. Со тоа доаѓа до израз еден нов елемент во заштитата - префрлање на тежиштето на одговорноста за културното богатство од национално ниво поблизу до локалната заедница. Еден од првите инструменти што ја воведува интегрираната заштита е *Декларацијата од Јамато за интегрирани пристапи за заштита на движното и недвижното културно наследство* (1994). Во декларацијата се истакнува потребата од заштита на двата вида наследство, земајќи ги предвид и нивната меѓусебна поврзаност и нивната посебност².

¹ S. Petkova, *Cultural Heritage Legislation in the Transition Countries of Southeast Europe*, Open Society Institute, Budapest 2005, 10.

² K. Lubina, *Protection and preservation of Cultural Heritage in the Netherlands in the 21st Century*, in *Electronic Journal of Comparative Law*, vol. 13.2 (2009), 3.

Динамичниот карактер на културното наследство, како кумулативна дејност на човештвото, бара негово постојано рedefинирање и проширување. Израз на суштината на денешниот концепт на културното наследство е последната европска конвенција - *Рамковната конвенција за вредноста на културното наследство за општеството* (2005). Културното наследство денес се согледува како **група од ресурси наследени од минатото, кои луѓето ги почитуваат, без оглед кој ги поседува, како одраз и израз на нивните сопствени вредности, верувања, знаење и традиции**. Тоа ги вклучува сите аспекти на средината, кои резултираат од интеракцијата меѓу луѓето и местата низ текот на времето. Ова придонесува за развој на концептот на заедничко наследство - културно наследство кое во исто време е и материјална придобивка и извор на колективна меморија, како и заедничко интелектуално наследство засновано врз универзално прифатени вредности. Така сфатеното наследство повлекува индивидуална и колективна одговорност, а од друга страна гарантира индивидуално и колективно право за достапност и учество. Тоа мора да се заштитува и конзервира бидејќи е потенцијален извор на личен и колективен развој.

Иако интересот за заштитата на културното наследство е присутен одамна, дури во втората половина на дваесеттиот век конзервацијата на културното наследство прераснува во широко прифатен феномен. Различните аспекти на светското наследство, согледувани и оформувани преку низа културни конвенции, резултираат со оформување на специфична конзерваторска филозофија. Во почетната фаза, ова е пред сè западен феномен, кој се одразува преку фокусирање на физичката заштита, но со текот на времето се повеќе се става акцент врз културните аспекти на заштитата. Под влијание на се поголемата глобализација, културното наследство се повеќе се врзува со националниот идентитет, со што расте и интересот за неговата заштита. Уште во шеесеттите години, процесот на глобализација почнува да се набљудува како процес на постепено уништување на традиционалните култури. Ова размислување води кон постојан развој на конзервацијата, која се набљудува како средство за зачувување на националниот идентитет. Конзервацијата на културното наследство, а особено на недвижното наследство, се врзува со идентификацијата, заштитата и презентацијата на националната култура, традиција и идентитет. Оттука произлегува идејата дека конзервацијата е составен дел на секое современо општество. "Конзервацијата го обликува општеството во кое се применува, и

за возврат, таа е обликувана од потребите и динамиката на тоа општество”³.

Порастот на интересот за конзервација е придружен со последовни напори за кодификација на конзерваторските принципи преку меѓународни повелби и договори. Почнувајќи од Атинската повелба (1931) до Венециската повелба (1964), се прават напори за сумирање на основните идеи за заштита на културното наследство. Иако овие документи немаат правна обврска за примена, сепак служат како основа за создавањето на базичната рамка на конзерваторската практика, заснована врз неколку добро разработени правила на конзерваторската филозофија⁴. Во оваа фаза, при интерпретацијата на вредноста на спомениците, акцентот се става врз нивното естетско и историско значење. Со воведувањето на повелбата од Вигта во 1979 година, се воведува нов концепт во конзерваторската филозофија со кој на прво место се истакнуваат културното и социјалното значење на спомениците. Со тоа му се дава предност на субјективното значење на културното наследство за дадената култура и идентитет.

Современата конзерваторска практика во многу елементи се базира врз принципите на Раскин и Морис, чие основно начело е идејата “conserve as found”. Според нив, конзерваторските интервенции треба да бидат сведени на неопходниот минимум, така што основниот акцент се става врз вредноста на постојаното поправање и одржување. Раскин и Морис дејствувале како реакција на преовладувачките идеи за реставрација, Широко прифатени од тогашните архитекти, како George Gilbert Scott во Британија, или Viollet le Duc во Франција, кои воделе кон ремоделирање на историските згради во сообразност со современите перцепции за нивниот оригинален изглед⁵. Основната цел Друштвото за заштита на старите градби (SPAB), основано од Морис во 1877 година, била да ги замени идеите за реставрација со оние за заштита⁶. Во Манифестот на Друштвото се дадени основите на конзерваторските принципи, кои во голема мера важат и денес, а се однесуваат на потенцирањето на важноста од секојдневното одржување и на потребата за избегнување

³ E. Avrami, R. Mason, M. de la Tore, The Getty Conservation Institute, Los Angeles 2000, 4.

⁴ B. Cowell, *The evolution of conservation principles*, in Conservation bulletin/Issue 60: Spring (2009), 2.

⁵ Ibidem, 1.

⁶ Манифестот (1877), во согласност со Раскиновите теории, прокламира заштита наместо реставрација, сочувување на спомениците преку секојдневна грижа и сведување на интервенциите на неопходен минимум.

какви и да е промени на историските згради, било во матерјал, облик или дизајн.

Промените во концептите и пристапите кон конзерваторската идеологија се одвиваат паралелно со низа промени во однос на дефинициите за културното наследство. Така, на пример, опсегот на терминот градителско наследство постојано се проширува во последните декади, преминувајќи од поединечен споменик кон поширок концепт, кој опфаќа споменички целини. Со тоа акцентот преминува од естетското и историското значење на поединечниот споменик кон етичкото и духовното значење на група споменици, во рамките на пошироката заедница⁷.

Следејќи ги многубројните меѓународни повелби и други акти може да се проследи и развојот на разновидната употреба на конзерваторската терминологија. Така на пр. како реакција на антиреставраторското движење предводено од Раскин, во кое се осудувала деструкцијата на историскиот идентитет на спомениците со заложба за заштита, конзервација и одржување, доаѓа до промена на зборот реставрација во англискиот јазик. Овој збор добива негативна конотација и со тек на времето се заменува со зборот конзервација⁸. Меѓутоа, во научната литература може да се сретне и поинаква интерпретација на споменатата терминологија, непосредно врзана со нивото на интервенции: презервација, конзервација, реставрација и рехабилитација (адаптивна употреба)⁹.

Филозофии на конзервација

Принципите на конзервација секогаш се продукт на своето време, место и околности. Тие претставуваат своевиден историски документ, а нивниот развој претставува културен и историски процес, кој треба да се согледа во овој контекст¹⁰.

⁷ T. Pickerill, *The property valuer*, in Student fokus 2005, 1.

⁸ J. Jokilehto, *A history of architectural conservation*, <http://books.google.com/books> (1999), 174.

⁹ Конзервацијата е општ термин што ги вклучува процесите на чистење, стабилизација, поправка и реставрација. Презервацијата вклучува минимални интервенции, кои обезбедуваат стабилизација и одржување на делото во неговата постојна состојба, со цел да се спречат понатамошни оштетувања. Реставрацијата означува враќање на матерјалот во оригиналната состојба, преку отстранување на додадени делови или прераспределување на постојните, но без додавање нови матерјали. Реконструкцијата вклучува враќање во оригиналната состојба, и се разликува од реставрацијата преку воведувањето нови матерјали. (<http://arts.jrank.org/pages/14951/conservation-restoration.html>).

¹⁰ B. Cowell, op. cit., 2.

Историски гледано, конзервацијата потекнува од почетокот на 19 век, од периодот на широко распространетото европско движење за потрага по националниот идентитет, при што историските споменици прераснуваат во дел од индивидуалните национални идентитети. Од овој период се развиваат различни правци на конзервација, секој со свои карактеристики и разлики во пристапот кон културното наследство. Историски се развиле различни школи за конзервација и реставрација, па и толкувањето на меѓународните принципи за конзервација е блиско поврзано со нив. Уметничката реставрација и конзервација своите почетоци ги имаат во интересот на европската ренесанса за античката класика, на која и се припишува вредност на стари згради и споменици. Голема улога во поставувањето насоки во конзерваторските и реставраторските практики имаат двајца големи љубители на ренесансната уметност, едниот Французин, другиот Англичанец - Виолет ле Дук и Џон Раскин. Генерално земено, историјата на конзервацијата во европски рамки може да се подели на следните фази:

- Стилистичка реставрација (1830-1870), која се базира врз романтичката реставрација од периодот на ренесансата, а чиј најпознат претставник е Виолет ле Дук;
- Конзерваторско движење (1819-1900) предводено од Џон Раскин и Вилијам Морис, кое акцентот го става врз материјалната автентичност и документарната вредност на спомениците;
- Историска реставрација (1880-1890), предводена од Лука Белтрами (1854-1933);
- Научна реставрација (1932) претставена од Густаво Џованони;
- Критичка реставрација (1949), предводена од Insolera, Benevolo¹¹.

Виолет ле Дук (1814-1879), француски архитект и писател од 19 век, кој ја оживува готиката и прави реставрација на средновековни градби во Франција, се смета за татко на таканаречената “*стилистичка реставрација*”, според која реставраторската работа треба да се фокусира повеќе на стилот на споменикот отколку на обидот да се реконструираат оригиналните архитектонски детали со оригинални материјали. Најпознати се неговите реставрации на Sainte-Chapelle (1840-67) и на Notre-Dame de Paris (1845-64). Фелден напомува дека неговите преправки честопати се произволни во однос на структурата и стилот,

што доведува до компромитирање на конечните резултати на интервенциите, со измени и фалсификување на оригиналите¹².

Џон Раскин (1819-1900) е уметнички критичар од Англија, кој имал големо влијание врз јавниот уметнички вкус. Според него, реставрација може да се изврши само доколку е неопходна, а ако се преземе, таа треба да биде повеќе конзерваторска работа, со која нема да се загрози “патината на времето”, затоа што “најголемата слава на градбата е нејзината старост”. Англискиот уметник и писател Вилијам Морис (1834-1896), преземајќи ги идеите на Раскин, во 1877 година го формира Англиското друштво за заштита на старите градби. Во друштвото се инсистира на презервација на историската постава, и со тоа само на конзервативно поправање на старите структури. Незадоволен од резултатите на стилските реставрирања, тој ги поставува принципите на современата конзервација, која се базира врз идејата дека **реставрацијата не смее да биде ништо повеќе од структурална заштита**. Преземањето на реставрацијата претпоставува следење на строги научни методи како во однос на планирањето, така и во однос на преземените фази и почитувањето на старите материјали на споменикот. Оваа реставраторска практика е наречена “*филолошка реставрација*”.

Историската реставрација во одредени сегменти се надоврзува на стилистичката реставрација, но со таа разлика што на реставрацијата и реконструкцијата им приоѓа поплетпазливо, базирајќи ги врз постојната документација и сите достапни историски документи. Така, Белтрами (1854-1933), како една од водечките личности на полето на заштитата и реставрацијата на италијанското градителско наследство, во своите реставраторски проекти внесува доста елементи на реконструкција, но притоа инсистира реставрацијата да не се базира врз имагинација, туку врз конкретни податоци за споменикот¹³. Ова налагало детални археолошки и историски истражувања, како на самиот споменик, така и на историските документи и на други аналогни структури. Ваквото инсистирање на Белтрами на значењето на документацијата како основа на секоја реставрација, води до дефинирање на неговиот метод како историска реставрација¹⁴.

Научната реставрација се базира врз теориите на Gustavo Giovannoni, кои се засноваат врз син-

¹¹ M. Jansen, *Etics and Principles in Conservation*, http://www.acdc.rwth-aachen.de/engl_version/21_22 Jansen.pdf, str. 1

¹² Б. Фелден, *Вовед во конзервација на културното наследство*, Скопје 2003/4, 11.

¹³ J. Jokilehto, op.cit., 344.

¹⁴ Ibidem

теза на заштита и модернизација на историските целини, со целосен респект кон нивните културни вредности. Giovannoni реставрацијата ја гледа како културен проблем на евалуација, така што рехабилитацијата на спомениците треба да се одвива со респект кон сите нивни фази на градба, наместо со реконструкција до нивната оригинална форма. Научната реставрација е оценета како преодна форма од стилистичката реставрација до чистата конзервација, при што акцентот се става врз одржувањето, поправката и консолидацијата. Основна цел на овој метод е зачувување на автентичноста со сите историски фази на градба. Теориите на Giovannoni се вградени во формулациите на Атинската повелба од 1931 година, особено концептот на анастилоза, одржување и презервација на автентичноста на спомениците.¹⁵

Критичката реставрација својот зачеток го има во делата на Benedetto Croce, за понатаму да се формулира преку работата на Giulio Carlo Argan, Pane, Bonelli и Brandi. Во основата на оваа теорија стои принципот на ограничување на реконструкциите исклучиво на анастилоза. Во однос на сфаќањето за автентичноста и третманот на спомениците со сите нивни историски фази, Пана се залага за право на избор, заснован врз критичка анализа, при што реставрацијата на секој споменик треба да се разгледува како посебен случај¹⁶. Независно од овие правци, се развива и друга практика, позната под името фасадизам, која во суштина значи градење нова структура зад задржаната историска фасада. Оваа практика е оценета како неприфатлива на Меѓународната конференција на ИКОМОС од 1999, како и во *Краковската повелба*, каде што се нагласува дека **“намерата на конзервацијата на историските градби и споменици, било во урбан или во рурален контекст, е да ја задржат својата автентичност и интегритет, вклучувајќи ги внатрешните простори, мебелот и декорацијата, согласно со нивната оригинална појава”**.

Национални пристапи во конзервацијата и реставрацијата

Со оглед на тоа што меѓународните препораки за конзервација и реставрација оставаат поширок простор за сопствена интерпретација, постојат разлики меѓу националните пристапи на политиките за реставрација.

Француските политики на реставрација биле под големо влијание на Виолет ле Дук и настојувања-

та спомениците да се доведат до оригиналната состојба условило многу интервенции насочени кон уништување на она што било додавано со текот на времето. Денес француската реставраторска политика ги има усвоено препораките на *Венециската повелба*, особено во делот на потребата од високонаучен пристап при реставрацијата. Тие се водечки во обезбедувањето програми за едукација на реставратори и занаетчи, кои умеат да ги употребуваат традиционалните техники и материјали во рамките на реставраторските зафати. Во **Велика Британија** реставрацијата денес се реализира повеќе во духот на препораките на Виолет ле Дук отколку на Раскин и Морис. Имено, нагласката се става врз визуелно/естетскиот ефект и реставраторските зафати често се приближуваат до идеите на фасадизмот.

Препораките на Раскин и Морис повеќе се почитуваат во **Белгија** затоа што се преточени во законодавството на трите белгиски региони, кое налага сопствениците на заштитени градби да ги одржуваат преку неопходна, превентивна конзервација или работа на одржување, при што за конзервацијата се поставуваат строги барања, вклучувајќи ги ентериерот и екстериерот, како и хортикултурното уредување на околината.

Во **Германија** секоја федерална единица има сопствени правила за заштита на културното наследство, но главно во нив се претендира на функционалноста на градбата и можноста за ре-адаптација за да бидат ставени во употреба. Со тоа правилата се многу флексибилни во однос на употребата на современи материјали, како и уредувањето на ентериерот.

Во **Чешка** долгите дискусии околу принципите на реставрацијата и конзервацијата не довеле до усвојување на единствен комплекс на принципи. Таму преовладувал индивидуалниот пристап во реконструкцијата, при што понекогаш реставрацијата вклучувала и додавање на изгубени делови во стилот на градбата, но и на “сегашни креативни придонеси”¹⁷. Во периодот на транзиција преовладувал фасадизмот, кој денес е напуштен. Денес доминира логиката на Раскин и Морис, која бара ограничена конзервација на поправање. Исто така, особено внимание се посветува на традиционалните методи на градење и традиционалните материјали. Во 1996 година Институтот за презервација на културното наследство на Република Чешка почнал да печати методолошки водичи за различни типови реставрација, со што дава посебен придонес за напуштање на индивидуалниот пристап во реставрацијата.

¹⁵ Ibidem

¹⁶ Ibidem, 416.

¹⁷ S. Petkova, *op.cit.*, 37.

Во 1850 година во **Австрија** е формирана првата професионална организација за заштита на културното наследство - Империјална и кралска централна комисија за истражување и заштита на спомениците (Central Commission für die Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale). При крајот на 19 век, како најзначајна личност во областа на конзервацијата на културното наследство се издвојува познатиот австриски историчар на уметноста Alois Riegl, кој воспоставува нова теоретска рамка на заштитата. Неговото учење се базира врз идејата дека секој период има свој стилски или уметнички идиом, кој не може да се мери преку хиерархиски систем на вредност или квалитет. Тој ја пропагира и идејата за вредноста на стареењето, односно вредноста на употребата и нејзините белези, така што се залага за конзервација наместо реставрација. Предметот на заштита не треба да биде совршено реставриран, но треба да ги задржи белезите на својата старост. Риегл на почетокот на 20 век формира Статут за заштита на спомениците, во кој се залага за идеологијата за презервација, базирана врз научни истражувања, која понатаму ќе се претвори во теоретска и практична основа за првиот австриски Закон за заштита на културното наследство во 1923 година. Со исклучок на неколку амандмани, овој закон во суштина остана непроменет до денес¹⁸.

Во **источноазииските** земји тежиштето се става врз креирање сопствени вредности. Така, “идејата за “руини”, “фрагментарно наследство” или “делумна загуба” не се прифатени од голем дел од луѓето од Источна Азија. Напротив, тие се стремат да размислуваат за комплетноста на културното наследство, особено неговиот изглед, што претставува императив и најважната работа во конзервацијата”¹⁹. Како последица, реставрацијата, релокацијата и реконструкцијата на културното наследство се вообичаена практика во овие земји. Од западен аспект, ова создава неколку проблеми, меѓу кои најмногу се дискутира за недостигот од автентичност и непочитувањето на историските карактеристики и значењето на историјата како основен стандард на вредноста. Chao-Ching како клуч на овој источен феномен го гледа “претпоставениот однос” на професионалната заедница, кој се базира врз потребата за задоволување на визуелните и психолошките барања

¹⁸ W. Huber, Austria: State of the Art – *ARCCHIP ARIADNE* 12, str. 1.

¹⁹ Fu Chao-Ching, *Cultural sensitivity towards intangible values in monuments and sites—a comparison between Eastern Asian and Western countries*, <http://www.international.icomos.org>, 2005, 1.

за реставрација на спомениците до нивниот оригинален изглед²⁰. Ова во голем број случаи води до импровизации што излегуваат од рамките на историчноста и автентичноста на наследството. Притоа нематеријалните вредности на недвижното културното наследство ретко се земаат предвид при конзерваторските процеси.

Во Република **Македонија** Законот за заштита на културното наследство определува четири типа активности поврзани со заштитата: конзервација, реставрација, реконструкција и ревитализација. Во поимникот на овој закон тие се дефинирани на овој начин:

- *Конзервација* е постапка и метод на зачувување на заштитеното богатство во изворна, односно состојба во која е затекнато, без додавање на елементите што се уништени или недостигаат;

- *Реставрација* е постапка и метод на автентично обновување на делумно уништено заштитено богатство, со додавање на деловите што недостигаат во форма на изглед што ги имале или со отстранување на несоодветните делови или додатоци;

- *Реконструкција* е постапка и метод на обновување на заштитеното богатство што во поголем дел било уништено или чии конструктивни и други делови се дотраени;

- *Ревитализација* е постапка и метод на враќање на животот во спомениците и старите градби во состав на споменичките целини, било со задржување или враќање на првобитната или некоја од поранешните функции, било со додавање нова функција што соодветствува со нивната природа и значење и со карактерот на средината во која се наоѓаат (чл 11).

Во овие дефиниции, според Петкова²¹, само првата - дефиницијата на конзервацијата - соодветствува со барањата на меѓународните документи. Другите наметнуваат одредени прашања. Така, кај реставрацијата, давањето можност за отстранување на несоодветни делови и додатоци е во противречност со принципот на потребата од евидентирање на историската улога на споменикот; реконструкцијата дозволува преголем интервенционизам, односно зафати што се наведени како неприфатливи во *Повелбата од Краков*; ревитализацијата дава поголема слобода отколку што се практикува во други земји²². Петкова забележува дека во Законот отсуствуваат одредби што упатуваат на тоа во кои случаи треба да се употреби даден тип на заштита. Законот содржи

²⁰ Ibidem, 2.

²¹ S. Petkova, *op. cit.*,///

²² Ibidem, 38.

одредби со кои се определува значајноста на спомениците, но оваа класификација не е доведена во врска со претходната. Од друга страна не се јасно дефинирани автентичноста и респектот кон историската вистина. Ова налага потреба категориите на заштита – (конзервација, реставрација, реконструкција, ревитализација) да се доведат во врска со класификацијата, со оглед на значајноста на културните богатства (културно наследство од особено значење, значајно културно наследство) при што зафатите со поголем степен на интервенција би биле дозволени единствено за културните богатства што не се од особено значење.

Друг проблем преставува тоа што во Македонија, и покрај ратификувањето на повеќе конвенции посветени на културното наследство, се уште не се спроведуваат обврските на кои обврзуваат ратификациите. И покрај тоа што овие меѓународни акти со чинот на ратификација стануваат составен дел од правната рамка на заштитата на културното наследство, нивната примена кај нас е незначителна. Не се применуваат целосно препораките од меѓународните невладини агенции за заштита на културното наследство, ниту се следат современите филозофии на заштитата. Нема етички кодекс за заштита на културното наследство, ниту пак правилник за непосредна заштита или методолошки водичи за различни типови реставрација, што произведува произволност во планирањето и во реализацијата на заштитата. При планирањето и спроведувањето на конзерваторско-реставраторските активности се применуваат лични пристапи, кои не се базираат врз кодифициран систем. Во услови кога на светско ниво е присутна свеста дека секое национално богатство е неразделив дел од светкото културно наследство, секоја современа конзерваторска политика е обврзана да ги почитува меѓународните конвенции и препораки за конзервација на движното и недвижното наследство. Воедно, во согласност со развојните тенденции на заштитата, неопходно е ставање акцент врз конзервацијата базирана врз релевантни сознанија и носење одлуки што се однесуваат на културното наследство врз основа на целосно разбирање на неговото значење.

Така, при заштитата и конзервацијата на културното наследство не се применувани современите светски стандарди, кои се услов за вклучување и зачувување на наследството на листата на светското културно наследство. Пред се, ова се однесува на принципот на зачувување на **автентичноста**²³,

²³ Општа цел на конзервацијата е сочувување на автентичноста на предметот на конзервација. Автентичноста е поставена како базичен принцип во Атинската

како темелен принцип на секој конзерваторски зафат. Современите стандарди за конзервација на недвижното наследство посветуваат посебно внимание на критериумите за вредноста и автентичноста²⁴ на богатството, кои се набљудуваат врз основа на културниот контекст во кој се наоѓа даденото богатство, при што вредноста се заснова врз интегритетот на сите поединечни делови од кои е составено делото. Во одредувањето на мерките на непосредна заштита се става акцент врз неколку сознанија: *интервенциите треба да се сведат на неопходниот минимум за безбедноста на објектот, без да се оштетат неговите вредности*; изборот меѓу традиционалните и иновативните техники зависи од случајот, при што треба да се даде предност на помалку инвазивните техники; *особеностите и вредностите на архитектонското наследство и неговата околина не смеат да се нарушат*; интервенциите треба да ги почитуваат концептот, техниките и историските вредности на оригиналот, *со сите негови фази на градба*; оштетените структури, доколку е можно, треба да се поправат наместо да се заменат и т.н.

повелба за реставрација на историските споменици (1931) и Венециската повелба за конзервација и реставрација на споменици и места (1964). Оваа повелба послужила како основа за формирање на ИКОМОС една година подоцна. Овие принципи ИКОМОС подетално ги објаснува во Нара документот за автентичност од 1994. Инструментите на ИКОМОС се следени од ЕЕЦ иницијативата – Повелбата од Краков за принципите на конзервација и реставрација на градежното наследство од 2000 год., кои принципи ги прифаќаат и повеќе воневропски земји (САД, Канада, Нов Зеланд, Индија, Индонезија, Кина и Јужна Кореја). Во повелбата од Краков е дадена прецизна дефиниција на автентичноста: “Автентичноста значи сума на суштински историски констатирани карактеристики: од оригиналната се до сегашната состојба, како производ од различните трансформации што се случиле во текот на времето”. Според овие инструменти, автентичноста подразбира: Должност на државите културните споменици да им ги предадат на идните генерации во полното богатство на нивната автентичност (Преамбулата на повелбата од Венеција); Високонаучен пристап кон конзервацијата и реставрацијата со поглед на споменикот не само како уметничко дело туку и како историски доказ.

²⁴ Автентичноста, каква што е афирмирана со Венециската повелба, претставува суштински квалификациски фактор согласно вредностите. Разбирањето на автентичноста игра темелна улога во сите научни студии на културното наследство, во планирањето на конзервацијата и реставрацијата, како и во процедурите на евидентирање употребени во Конвенцијата за светското наследство и другите инвентари на светското наследство. [THE NARA DOCUMENT ON AUTHENTICITY \(1994\)](#)

Оваа констатација еднакво се однесува и на Скопското кале, Охридската тврдина, манастирот “Св. Јован Бигорски”, црквата “Св. Богородица” - Осоговскиот манастир, Радин мост во Кратово, Татар

Синан Бег џамијата во Куманово и други слични примери, како и на промените на самиот концепт на културното наследство.

Valentina POCEVSKA

THE CONTEMPORARY CONTEXT OF THE PRESERVATION OF UNMOVABLE CULTURAL HERITAGE

Summary

The main aim of the article is to follow the mainstream development tendency of the protection of immovable cultural heritage, emphasized with the passing from the concrete protection of certain property in the frame of national community to the integrated protection in the frame of the international community. In this context, the focus in the text is

directed: first, to the international acts which goal is to give frame for regulation the protection on national and international level, and, second, on the conceptual changes in the protection, based as on the changes of the philosophy of conservation itself, as on the change of the concept of cultural heritage.